

УДК 78.071.1(477)

Цитування:

Даценко В. П. Значення житомирського періоду творчості В. Косенка для творчого шляху майстра. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2020. № 4. С. 160-164.

Datsenko V. (2020). The significance of the zhytomyr period of V. Kosenko's creative work for the whole master's creative path. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 4, 160-164 [in Ukrainian].

Даценко Вікторія Петрівна,
викладачка циклової комісії спеціального
фортепіано Житомирського фахового
музичного коледжу ім. В. С. Косенка
здобувачка Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6755-3786>

ЗНАЧЕННЯ ЖИТОМИРСЬКОГО ПЕРІОДУ ТВОРЧОСТІ В. КОСЕНКА ДЛЯ ТВОРЧОГО ШЛЯХУ МАЙСТРА

Мета дослідження – окреслення загальних рис значення житомирського періоду творчості В.Косенка для усього творчого шляху митця. У статті проаналізовані роль і значення житомирського періоду діяльності В.Косенка для усього творчого шляху композитора. Розглянута виконавська і творча діяльність майстра упродовж 1920-х років. Досліджена створена в 1923 році Соната для віолончелі й фортепіано. Виявлені особливості авторських концертів В.Косенка. Вивчене значення творчості композитора для української фортепіанної музики. З'ясовано, що фортепіанні твори В.Косенка насичені багатьма різноманітними піаністичними прийомами. **Методологія дослідження** полягає в застосуванні історико - логічного методу. Зазначений методологічний підхід дозволяє розкрити та піддати аналізу зародження й становлення української радянської музичної культури 1920-х рр. **Наукова новизна** роботи полягає у встановленні, що романси В. Косенка досконалі за формою й текстурою, легко засвоюються, відзначаються наспівною мелодикою й емоційно-схвильованим характером. Велику увагу заслуговує концертно-пропагандистська діяльність В. Косенка, оскільки її спрямованість була зумовлена поставленими перед тодішньою інтелігенцією завданнями, пов'язаними з корінними перетвореннями в галузі освіти й культури (допомогти різним верствам населення оволодіти знаннями, досягнути цінності літератури й мистецтва). **Висновки.** У статті зазначається, що у ході житомирського періоду творчості (протягом 1918-1929 рр.) сформувався талант В. Косенка як виконавця-піаніста і композитора-лірика. Доведено, що у складний період В. Косенко створив високохудожні зразки камерної вокальної та інструментальної музики, ряд пісень, хорів і солоспівів та кілька симфонічних творів, що свідчили про високу професійну майстерність композитора, демократичне спрямування його музики і дістали тоді широке громадське визнання. З'ясовано, що у роки зародження й становлення української музики радянського періоду В. Косенко не ставив перед собою кардинальних завдань щодо формування національної музичної мови, пошуків нових засобів виразності. Натомість він вельми активно відстоював класичний стиль, активно впроваджував його форми й методи. Композитор постійно прагнув підносити національне мистецтво до високого професіоналізму, до вершин світової класики.

Ключові слова: В.Косенко, творчість, твори, композитор, фортепіанне мистецтво, концерти, репетиції, гастролі, житомирський період, музична мова.

Datsenko Viktoriia, teacher of the cycle commission of the special piano Zhytomyr Musical Professional College named after V. S. Kosenko, applicant at the National Academy of Government Managerial Staff of Culture and Arts

The significance of the zhytomyr period of V. Kosenko's creative work for the whole master's creative path

The article analyses the role and significance of the Zhytomyr period of V. Kosenko's activity for the whole composer's creative path. **The research objective** is to outline the general features of the significance of the Zhytomyr period of V. Kosenko's creative work for the whole master's creative path. The master's performing and creative activity during the 1920's is considered. The author studied the Cello and Piano Sonata, created in 1923. Peculiarities of V. Kosenko's author's concerts are revealed. The significance of the composer's work for Ukrainian piano music is studied. It was found that V. Kosenko's piano works are rich in many different pianistic techniques. The research **methodology** involves the application of the historico-logical method. This methodological approach allows revealing and analysing the origin and formation of Ukrainian Soviet musical culture of the 1920's. **The scientific novelty** of the work is to establish that Kosenko's romances are perfect in form and texture, easy to understand, are melodious, marked by emotionally excited character. V. Kosenko's concert and propaganda activity deserves special attention, as its focus was conditioned by the tasks set before the intelligentsia of that time related to radical transformations in the field of education and culture (to help different segments of the population to acquire knowledge, understand the values of

literature and art). **Conclusions.** The article notes that it was during the Zhytomyr period of creativity (during 1918-1929) that the talent of V. Kosenko as a performer-pianist and composer-lyricist was formed. It is proved that in a difficult period V. Kosenko created highly artistic pieces of chamber vocal and instrumental music, a number of songs, choirs and solo songs, as well as several symphonic works, which testified to the composer's high professionalism, the democratic focus of his music, and received wide public recognition. It was found out that in the years of origin and formation of Ukrainian music of the Soviet period V. Kosenko did not set himself cardinal tasks of the formation of the national musical language, the search for new means of expression. Instead, he was very active in defending the classical style, actively implementing its forms and methods. The composer constantly sought to raise national art to high professionalism, to the top of world classics.

Key words: V. Kosenko, creativity, works, composer, piano art, concerts, rehearsals, tours, Zhytomyr period, musical language.

Актуальність теми дослідження. Десять років життя в Житомирі – вільного у творчому сенсі, необтяжливого в побутовому, поряд із дружиною, в колі родичів, друзів та однодумців стали вкрай плідними для творчої спадщини В.Косенка. Це місто можна вважати другою батьківщиною Косенка. Як відзначала Д.І.Бараш (Кольчинська), «він проживав у Житомирі всього трохи більше 10 років, але якщо згадати, що Віктор Степанович помер на 42-му році життя, активною композиторською діяльністю займався приблизно два десятиліття (10 «житомирського» і 10 «київського»)), то це не здається перебільшенням, адже саме в Житомирі він прийшов до думки про своє композиторське покликання, створив етапні твори» [7, 16].

Аналіз досліджень і публікацій. В українському музикознавстві вивченню життєвого та творчого шляху В. Косенка присвячено значну низку джерелознавчих праць, статей, монографій. У біографічних нарисах і музикознавчих роботах таких авторів, як В. Довженко [4-6], Б. Фільц [10], М.Гордійчук [3], Р. Стецюк [9], О. Олійник [8], О. Іванова [7] (подані у хронологічному порядку) та інших, висвітлено ключові події його життя, проведено всебічний аналіз змісту та творчого стилю музики композитора.

Мета дослідження – окреслення загальних рис значення житомирського періоду творчості В.Косенка для усього творчого шляху митця.

Виклад основного матеріалу. У житомирський період своєї творчості композитор розгорнув велику і виконавську й творчу діяльність. Він бере активну участь в музичному житті міста, виступає у відкритих концертах як соліст і акомпаніаторі. «З братами Косенками я познайомилася в Житомирі у 1919 році, – пише З. Гайдай, – Тоді там функціонував хор Волинської наросвіти, яким керував мій батько. Часто в концертах з нами виступав піаніст Віктор Степанович Косенко... Час був дуже скрутний – голодний та холодний. Ми їздили по селах Житомирщини, допомагали збирати продподаток. їздили возами, саньми, часто

страшенно мерзли. Проте жарти, веселі співи ніколи не залишали наш молодий, життєрадісний гурт»[9, 8].

У житомирський період творчості В.Косенка камерне тріо (власне піаніст В.Косенко, скрипаль В.Скороход й віолончеліст В. Коломойцев) спочатку формувалося як гурток музикантів-аматорів, класичні твори, за традицією домашнього музикування, виконувалися на домашніх камерних концертах. Головою й організатором таких концертів був Віктор Степанович, з його високим рівнем музичної культури та професійної освіти, блискучим піанізмом, композиторською здібністю до глибокого аналізу та інтерпретації кожного твору. На концертах лунали такі віртуозні п'єси, як «Карнавал» Шумана, «Мефісто-вальс» Ліста, етюди Шопена.

Спочатку епізодичні, концерти поступово стають більш регулярними – щомісяця або й двічі на місяць, тематичними; у них починають брати участь інші музиканти. За спогадами В.Скорохода, концерти, як правило, складалися з двох відділів: у першому виступали співаки, скрипаль, віолончеліст, піаніст соло, у другому – тріо. «Здебільшого концерти були безоплатними. Головним було прагнення знайомити слухачів з хорошою музикою» [2, 92].

Саме у Житомирі протягом 1918-1929 рр. визрів блискучий талант В.Косенка як виконавця-піаніста і композитора-лірика.

За цей час В. Косенко створив велику кількість солоспівів на тексти О. Апхутіна, К. Бальмонта, О. Блока, М. Огарьова, Ф. Тютчева. У них композитор темпераментно й щиро розкрив тему кохання. У романсах «Вони стояли мовчки», «Я ждав тебе», «Ні відгуку, ні слова», «І знов в моїй душі» та ін. настрої туги, самотності чергуються з полум'яною й романтичною пристрастю. Це загалом коло образів романсової лірики П. Чайковського і С.Рахманінова, якій твори Косенка не поступаються по глибині виявлення почуттів, мелодійному багатству і досконалості вокальної та фортепіанної партій [6, 4].

В інструментальній музиці композитора того періоду можна зустріти приблизно ті самі образи та емоції. «12 романтичних етюдів», «Ноктюрн-фантазія», «Дві поеми-легенди», «Трагічна поема» для фортепіано тощо, хоч змістовні й емоціональні, – розкривають нам світ суто інтимних настроїв і почуттів: спокійно-меланхолійна зосередженість чергується тут із схвильованим, навіть бурхливим драматично-трагедійним пориванням.

Таким був у цілому загальний напрямок музики В. Косенка раннього періоду. В. Косенко відстоював класичний стиль, активно впроваджував його форми й методи. Композитор постійно прагнув підносити національне мистецтво до високого професіоналізму, до вершин світової класики.

Значний інтерес становлять нотні рукописи В. Косенка в жанрі камерно-інструментальної музики. Вона мала особливе значення в його творчому житті не тільки як композитора, але також і як інструменталіста-ансамбліста. Це, в першу чергу, Класичне тріо D-dur для фортепіано, скрипки та віолончелі ор. 17, начерки тріо c-moll для фортепіано, скрипки та віолончелі ор. 9 (незакінчене); твори для скрипки і фортепіано, присвячені скрипалю житомирського тріо В. Скороходу: соната a-moll ор. 18, «Lento cantabile» («Мрії») і «Presto possibile» («Експромт») ор. 4; соната d-moll для віолончелі і фортепіано ор. 10, присвячена іншому учаснику тріо – В. Коломойцеву. Серед автографів композитора із творів камерно-інструментальної музики зберігаються робочі матеріали до п'єс для скрипки і фортепіано, віолончелі і фортепіано, начерк п'єси «Восточный танец».

Справжній скарб у фонді В. Косенка становлять автографи фортепіанних творів: концертні вальси ор. 22, цикл «24 дитячих п'єс для фортепіано» ор. 25, цикл «11 етюдів для фортепіано» ор. 8, «Забутий вальс» на теми Ф. Ліста cis-moll, «Колискова» H-dur ор. 7, «Легенда» es-moll ор. 12, три мазурки ор. 3, ноктюрн fis-moll ор. 9, «11 етюдів у формі старовинних танців для фортепіано» ор. 19, три поеми ор. 5, прелюдії ор. 1, п'єси зі збірника «4 дитячі п'єси для фортепіано» тощо [7, 35].

В одному-двох етюдах В. Косенка натхненні ліричні емоції знаходять вихід у ясно сонячних, навіть святково-урочистих образах. Найтипівішим зразком такої музики був етюд Мі-мажор, названий автором «Першотравневим етюдом». Саме цим «випадковим» настроєм, як побачимо далі,

довелося в майбутньому зайняти провідне місце в творчості В. Косенка.

Про це ж свідчить створена в 1923 році Соната для віолончелі й фортепіано. В ній композитор поступово відходить від меланхолійності й трагедійності і звертається до життєствердних, світлих образів. В цьому творі яскравіше пробивається також тяжіння до реалістичних традицій російської національної музики, відчувається вплив наспівної лірики Чайковського та Рахманінова. За змістом і характером Соната для віолончелі ніби віддалено провіщала появу майбутнього видатного оркестрового твору — «Героїчної увертюри» [6, 5].

У «Класичному тріо» для фортепіано, скрипки і віолончелі можна помітити ряд нових рис. По-перше, характерна значно більша опора композитора на традиції класичної музики. По-друге, деякі частини тріо пройняті народнописаними інтонаціями. У творі переважають мужні, вольові образи, сонячно-іскристі настрої. Це вже був відчутний крок уперед.

Слід звернути увагу й на деякі вокальні твори, що були написані композитором у той час і відіграли значну роль у творчій перебудові В. Косенка. Тут мається на увазі цикл солоспівів на тексти відомого українського поета П. Тичини: «На майдані», «Мобілізуються тополі», «Іду з роботи я з заводу», в яких з властивою йому ширістю й натхненням композитор оспівав працю трудящих. У цих творах вперше у В. Косенка на повний голос залунала радянська тема.

В. Косенко був напрочуд працездатним. У Житомирі він написав чимало фортепіанних творів, романсів, інструментальних п'єс, музику до вистав «Фея гіркого мигдалю» І. Кочерги та «Любов під в'язами» О'Нейля. «Манера писати у нього була дещо своєрідна, – згадує Р. Канеп. – Він або ходив, або лежав на канапі – думав. Потім брав нотний папір і записував. Вже після цього підходив до рояля і програвав» [9, 12].

У 1922 році відбувся перший авторський концерт В. Косенка: програма першого відділу складалася з творів Шопена, Ліста, у другому – композитор виконував свої твори. Для Віктора Степановича, його близьких і друзів концерт став урочистою подією.

У 1924 році з метою розширення своїх творчих зв'язків композитор за порадою Тугенхольда виїхав до Москви. Тут відбулися зворушливі зустрічі з М. Іполитовим-Івановим, Ф. Блуменфельдом, М. Мясковським, О. Гедіке та іншими композиторами й музикантами. Дружні розмови, щира підтримка визнаних майстрів окрилили

молодого митця. Незабаром вперше були надруковані деякі фортепіанні твори В.Косенка: поема, дві поеми-легенди, «Меланхолійний етюд». Наступного року Косенко вдруге здійснив поїздку до Москви і дав авторський концерт; виконувались романси, віолончельна соната, фортепіанні п'єси.

Під час житомирського періоду творчості композитор проводить багато гастролей по території УРСР. Визнання творчості В. Косенка ставало дедалі ширшим. У 1927 році його запросили до Харкова на кілька авторських концертів. Композитор відгукнувся на це запрошення охоче і з радістю: адже контактам зі слухачами він завжди надавав великого значення. Його кликали в дорогу нові зустрічі, знайомства. У Харкові (тодішній столиці України) формувалася плеяда молодих талановитих композиторів: М. Коляда, В. Борисов, Д. Клебанов, В.Барабашов, Ю. Мейтус, В. Нахабін та інші. Свої креативні помисли вони спрямували на втілення актуальних тем сьогодення (тоді з'являлось чимало творів, особливо пісень на теми радянської ідеології), на активізацію громадської діяльності, що проходила під гаслами: «Змичка з масами», «Схрещення фаху з суспільністю» і таке інше. У вокальній творчості композитори часто звертались до поезій сучасних авторів, зокрема до віршів П. Тичини, В. Сосюри та інших. Така насичена навколишня музична атмосфера, безперечно, впливала на кожного, хто з нею стикався [9, 13].

Авторські концерти В.Косенка пройшли успішно. В пресі з'явилися схвальні рецензії. Харківські зустрічі дали нові творчі імпульси. 1927 рік можна вважати початком нового етапу в творчості композитора. Він вперше в романах звертається до сучасної поезії: пише на вірші П. Тичини романси «На майдані», «Мобілізуються тополі», «Іду з роботи я, з заводу». Високохудожні, своєрідні, довершені за формою, вони набули широкої популярності. Це одні з перших українських романсів на громадянські теми. В українській камерній вокальній музиці вони залишаються кращими зразками художнього втілення громадянської тематики.

У 1928 році Українська філармонія запропонувала В. Косенкові й співакці Оксані Колодуб здійснити гастрольну подорож по містах Донбасу. Поїздка по промислових районах, виступи перед робітниками, шахтарями давали багато цікавих вражень. «...Ця поїздка була моїм обов'язком, – писав композитор у листі до дружини, – адже робітники, що слухали нас, не мали

можливості приїхати на концерти...». «Почуваю себе багатшим і добрішим». До програм концертів поряд з класичними творами включались твори сучасних українських композиторів Б. Лятошинського, А. Ревуцького, М. Вериківського [9, 13].

За словами В.Косенка, публіка приймала музикантів «не скрізь однаково». В першому місті гастрольного маршруту, Ізюмі, концерт пройшов із величезним успіхом. Виконавців (В.Косенка й О. Колодуб) кілька разів викликали на біс. У листі від 9 листопада 1928 р. він пише: «Ізюм, хоча й закуток, приймав нас чудово ... два повних збори» [2, 233]. Подібний прийом зустріли музиканти і на Брянському шахтинському руднику: «Театр був повний. Успіх колосальний. Аудиторія – переважно шахтинські робітники й молодь. На них наш концерт справив сильне враження... Ставлення тут усіх до нас якнайкраще» (лист від 17 листопада 1928 р.) [2, 238].

У листі з Мелітополя від 5 грудня композитор також відмічає «винятковий успіх» концертів [7, 18]. Водночас про концерт у Луганську композитор пише інше: «В Луганську нас не зрозуміли й холодно прийняли» [2, 239], «Особливого успіху не було, – наша програма занадто серйозна», також і про Дніпропетровськ: «...публіка насилу сприймає серйозну програму», «Слухач не підготовлений і страшно нудьгує, якщо піднести щось змістовне» [2, 248].

У 1929 році Косенко переїжджає до Києва. Його запросили на посаду викладача Музично-драматичного інституту імені Лисенка, пізніше реорганізованого у консерваторію. Тут він вів класи спеціального фортепіано і камерного ансамблю, а через рік – спеціальний курс аналізу форм на історико-теоретичному та композиторському факультетах. У Київській державній консерваторії композитор працював до останніх років життя.

З ім'ям В.Косенка пов'язані визначні досягнення української фортепіанної музики. Саме у фортепіанній творчості, яка займає центральне місце в доробку композитора, найбільші його здобутки. Отже, для Косенка, який ґрунтовно вивчив можливості фортепіано, досконально володів грою на ньому, знав його специфіку, цей інструмент став свого роду технологічною лабораторією. І не тільки. Це була та сфера, де визрів і розкрився на всю силу його талант, сформувались риси й принципи художнього мислення [9, 16].

Фортепіанні твори В.Косенка насичені багатьма різноманітними піаністичними прийомами. В їх стилі, насамперед,

привертають увагу такі якості, як м'якість тону, пластика музичної тканини, віртуозність, а також співуча кантилена. Цей стиль позначений рисами піанізму видатних композиторів-класиків. Зокрема, відчутний вплив Ф. Ліста, Р. Шумана, Е. Гріга, П. Чайковського і особливо Ф. Шопена, С. Рахманінова, О. Скребіна. «Душа відпочиває в звуках музики Шопена», – говорив композитор. Музика Рахманінова, Скребіна (мається на увазі ранній період), їх концертні виступи, які відвідував В. Косенко, не лише справляли велике й незабутнє враження, а й відіграли значну роль у виборі творчого шляху, у формуванні естетичних поглядів та становленні творчої індивідуальності. Наукова новизна роботи полягає у встановленні, що спрямованість концертно-пропагандистської діяльності В. Косенка була зумовлена поставленими перед тодішньою інтелігенцією завданнями, пов'язаними з корінними перетвореннями в галузі освіти й культури (допомогти різним верствам населення оволодіти знаннями, досягнути цінності літератури й мистецтва).

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У складний період зародження й становлення української радянської музичної культури 20-х рр. В. Косенко у ході житомирського періоду своєї творчості створив високохудожні зразки камерної вокальної та інструментальної музики, ряд пісень, хорів і солоспівів та кілька симфонічних творів, що свідчили про високу професійну майстерність композитора, демократичне спрямування його музики і дістали тоді широке громадське визнання. Фортепіанні твори й романси — це дві жанрові сфери, до яких В. Косенко звертався постійно протягом всього житомирського періоду творчості. Він володів усіма «секретами» фортепіанного письма, досконально знав природу та можливості людського голосу. Два компоненти: голос і супровід – у нього завжди становлять органічну єдність. Романси В. Косенка досконалі за формою, «зручні» щодо текстури, легко засвоюються. Не дивно, що до романсів В. Косенка – цих справжніх перлин української камерної вокальної музики – співаки постійно виявляють великий інтерес. Концертно-пропагандистська діяльність В. Косенка заслуговує на велику увагу. Адже її спрямованість була зумовлена поставленими перед тодішньою інтелігенцією завданнями, пов'язаними з корінними перетвореннями в галузі освіти й культури: допомогти різним верствам населення оволодіти знаннями, досягнути цінності літератури й мистецтва.

Література

1. В.С. Косенко у спогадах сучасників / упоряд.: А.В. Косенко. Київ : Музична Україна, 1967. 179 с.
2. В.С. Косенко. Спогади. Листи. Вид. 2-ге, доп. / упоряд. А.В. Косенко. Київ: Музична Україна, 1975. 295 с.
3. Гордійчук М. Українська радянська симфонічна музика. Київ : Держ. вид-во образотв. мист. і муз. літ-ри, 1969. 304 с.
4. Довженко В. В. С. Косенко. Київ : Мистецтво, 1951. 125 с.
5. Довженко В. В.С. Косенко: нарис. Київ : Мистецтво, 1949. 140 с.
6. Довженко В. Героїчна увертюра В.Косенка. Київ : Мистецтво, 1963. 29 с.
7. Іванова О.А. Архів В.С. Косенка (1896–1938) у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського : біографічне дослідження; науковий каталог / ред. кол.: О.П. Степченко (голова) та ін. Київ, 2019.
8. Олійник О. В. Косенко. Популярний нарис. Київ : Музична Україна, 1989. 62 с.
9. Стецюк Р. М. Віктор Косенко. Київ : Муз. Україна, 1974. 56 с.
10. Фільц Б. Фортепіанна творчість В. Косенка. Київ : Мистецтво, 1965. 70 с.

References

1. Kosenko, A.V. (1967). V.S. Kosenko in the memories of contemporaries. Kiev: Musical Ukraine [in Ukrainian].
2. Kosenko, A.V. (1975). V.S. Kosenko. Memoirs. Leaves. Kind. 2nd, ext. Kyiv: Musical Ukraine [in Ukrainian].
3. Gordiychuk, M. (1969). Ukrainian Soviet symphonic music. Kyiv: State Publishing House of Fine Arts and Music Literature [in Ukrainian].
4. Dovzhenko, V.V. (1951). Kosenko. Kyiv: Art [in Ukrainian].
5. Dovzhenko, V.S. (1949). Kosenko: sketch. Kyiv: Art [in Ukrainian].
6. Dovzhenko, V. (1963). Heroic overture of V. Kosenko. Kyiv: Art [in Ukrainian].
7. Ivanova, O.A. (2019). Archive V.S. Kosenko (1896–1938) in the funds of the Institute of Manuscripts of the National Library of Ukraine named after VI Vernadsky: biographical study; scientific catalog. Kyiv [in Ukrainian].
8. Oliynyk, O. (1989). V. Kosenko. Popular essay. Kyiv: Musical Ukraine [in Ukrainian].
9. Stetsyuk, R.M. (1974). Victor Kosenko. Kyiv: Mus. Ukraine [in Ukrainian].
10. Felt, B. (1965). Piano works by V. Kosenko. Kyiv : Art [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.04.2020
Отримано після доопрацювання 13.05.2020
Прийнято до друку 18.05.2020